

CHRONICON

GENERALIA.

Die 5 Augusti 1943 Reverendissimus ac Amplissimus Dominus Hubertus Noots, Abbas generalis Ord. Praem., nominatus est Consultor Sacrae Congregationis de Religiosis. B. W.

W. Maas, *Vom Praemonstratenserorden in Deutsche wissenschaftliche Zeitschrift im Wartheland*, 1940, S. 261-264 A. S.

Sancti Ordinis Nostri.

RR. Patres, Bollandistae dicti, sub titulo «*Propylaeum ad Acta Sanctorum Decembris*» ediderunt volumen, scientia et eruditione omnimode confertum, in quo describitur : *Martyrologium Romanum ad formam editionis typicae scholiis historicis instructum*. Agitur de editione Vaticana quam anno 1913 S. P. Pius X suprema sua auctoritate approbavit et typicam declaravit. S. Pont. Gregorius XIII, suo jam tempore, sesse maxime sollicitum ostenderat de fide historica praeconii quod in Martyrologio Romano variis Sanctis tribuitur. RR. Patres Bollandistae, editores praesentis operis, hoc propositum sibi statuerunt : In commentario digerendo pro viribus comperire num et quatenus praestitum fuerit quod commendaverat S. P. Gregorius XIII. Litteram martyrologii summa qua potuerunt diligentia rimati sunt, donec eis constaret unde elogium singulorum sanctorum proxime sumptum esset, et in quem fontem ultimo refunderetur. Transscribere liceat ea quae in hoc Volumine invenimus de S. P. Norberto et de Sanctis Martyribus Gorcomiensibus.

VIII Id. Junii (6 Junii) : *Magdeburgi sancti Norberti eiusdem civitatis episcopi, fundatoris Praemonstratensis.*

Norbertus anno 1134 cum fama sanctitatis obiit. Anno tamen 1573 quo scribebat Molanus (*Indiculus Sanctorum Belgii*, fol. 56) nondum erat catalogo sanctorum inscriptus. Tandem anno 1582 a Gregorio p. XIII canonizatus fuit litteris «*Immensae divinae sapientiae*» die 28 iulii datis (Le Paige, *Bibl. Praem. Ord.*, p. 404). Cum vero dies 6 iunii in octavam Corporis Christi saepissime incideret, Urbanus p. VIII anno 1625 canonicis Praemonstratensibus indulsit ut fundatoris solemnitatem in diem 11 iulii transferrent. S. Norberti Vitae, a scriptore coaevo compositae, duplex est recensio : prior, vix non primigenia

simplicior et stilo rudior, ornatior altera; utraque vivente Hugonis conditoris socio et successore edita est. Additamenta requirenda tum in libello fratrum Cappenbergensium, tum in Miraculis Sanctae Mariae Laudunensis ab Hermanno Tornacensi conscriptis.

Bibl. — Act. SS., Jun., t. I, p. 804-980; Mon. Germ., Scr., t. XII, p. 663-706; Anal. Boll., t. XLI, p. 191-194; E. Valvekens, La canonisation de S. Norbert en 1582, in Anal. Praem., t. X (1934), p. 10-47; A. Zak. Der heilige Norbert, Wien, 1930; J. Greven in Annalen des historischen Vereins für den Niederhein, t. 117 (1930), p. 151-159.

VII Id. Iulii (9 Iulii) : Brielaë in Hollandia passio novemdecim martyrum Gorcomiensium nuncupatorium, qui cum ob tuendam Ecclesiae Romanae auctoritatem et realem Christi in Eucharistia praesentiam, a Calvinianis haereticis varia ludibria et tormenta passi, extremo supplicio agonem consummassent, a Pio nono pontifice maximo inter sanctos martyres relati sunt.

Die 9 iul., feria IV, anno 1572, laqueo suspensi, agonem consummarunt Brielaë, quod est oppidum ad Mosam, in Vorna insula Hollandiae meridionalis, undeviginti Christi martyris, inter quos undecim Minoritae, Nicolaus Pieck nempe, guardianus conventus Gorcomiensis, cum sui Ordinis sacerdotibus octo duobusque laicis, Frater Johannes, O.P., parochus Hornariensis, Adrianus Janszen, paroeciae Monasteriensi praepositus eiusque a sacris ministeriis adiutor Iacobus La Coupe, ambo Praemonstratenses, Iohannes Lenartsz, Can. reg. S. Aug., rector beguinorum Gorcomii, et denique quattuor presbyteri saeculares, e quibus parochus et vice-curatus dictae civitatis. Ab eodem oppido, ubi plerique comprehensi, squalore carceris, ludibriis et minis sunt afflictii, omnes simul cognomen acceperunt. Eos pro fide catholica occubuisse, inde patet quod ex eorum numero sex cum calvinianis de primatu Pontificis disputationem habuerunt, in qua Praemonstratensis praesertim Corpus Dominicum in eucharistia vere praesens defenderunt, et inde etiam quod omnibus libertas oblata fuit dummodo a Sede Romana desciscerent. Immo Pickio ipsi eius fratres insidias struxerunt ut ad fidei prodicionem pellicerent. Passionis relationem edidit, anno 1603, Gulielmus Estius Hesselius, doctor ille fundatissimus, ipse Gorcomiensis et Nicolai guardiani sororis filius. Servorum Dei cultum qui, reliquiis publice venerationi expositis iam invaluerat, Sacra Rituum Congregatio, litteris ad Ordinarium Mechliniensem die 13 nov. anno 1621 datis, ad tempus admisit. Interim, editis decretis Urbani VIII, die 14 nov. anno 1675, Clemens p. X martyres Brielenses beatorum fastis ascripsit. Elogium autem anno 1748 Benedictus p. XIV nostro martyrologio inseri iussit. Denique tandem, die solemni recurrente BB. Apostolorum Petri et Pauli, 29 iunii anno 1867, Pius p. IX novemdecim fidei Romanae propugnatoribus honores sanctorum decrevit.

Bibl.-Act. SS., Iul. t. II, p. 736-847; t. IV, p. 578-79; Anal. Boll., t. V, p. 152; D. Bartolini, Commentarium actorem omnium canonizationis... XIX Martyrum Gorcomiensium, 2 vol., Romae 1868; G. Estius Hesselius, Historiae Martyrum Gorcomiensium... libri quattuor, Duaci, 1603 (editio posterior Namurcensis transcripta est in Act. SS., Iul. t. II, p. 754 sqq.); Rhythmi flandrici quibus describitur... universa series captivitatis tormentorum... Martyrum Gorcomiensium, auctore Ponto Heutero oculato teste (edidit J. W. L. Smit, in de Katholiek, t. XLIX, 1866, p. 41-58); V. De Buck, Leven van den H. Jacobus Lacops, geboortig van Audenaarde, Brussel, 1868; H. Meuffels, Les Martyrs de Gorcum, Paris, 1908;

J. Meerbergen, De HH. Martelaren van Gorcum, Tongerlo, 1928 ; G. Hesse, De oudere historiographie der HH. Martelaren van Gorcum (Collectanea Franciscana Neerlandica, t. II, 1931, p. 447-98). J. B. V.

Dissertatio : *Die Christologie der Prämonstratenser im 12. Jahrhundert* quam confr. Teplensis Mart. Fitzthum ad Lauream in Facultate theologica apud Angelicum de Urbe conscripsit apud non paucos, etiam extra Ordinem nostrum, magno com plausu accepta est. Cum praeterea nata sit, ut etiam M. Van Lee, in recensione hujus operis in Anal. Praem., a. 16, 1940, pag. 149-151, animadvertit, ulteriora studia de antiquis auctoribus Ordinis nostri fovere, non abs re erit, afferre quaedam quae occasione operis Fitzthum, ab auctoribus nostro Ordini extraneis allata fuerunt. Animadversiones illae, praesertim si indolis magis generalis sunt, utilitate sano non carent pro sodalibus Ordinis nostri ; aut saltem considerationem merentur.

In *Zeitschrift für Ascese und Mystik*, a. 15, 1940, pag. 156, moderator hujus periodici, P. Bleienstein, S.J., recensionem operis praedicti exegit. Quaedam ex ejus adnotatis generalioribus hic subjungimus. Ita scribit, inter alia : « Weder der Gründer des Ordens noch seine ersten Schüler haben christologische Abhandlungen geschrieben. Eine gewissen Ausnahme macht Abt Philipp von Harvengt, der durch seine mit Propst Johannes brieflich geführte Kontroverse einen wenn auch irrtümlichen Beitrag zur wissenschaftliche Erforschung der Leidenschaft Christi geliefert hat. Sonst war des Schriftum der ersten Praemonstratenser wesentlich praktischer Natur, auf die eigene Heiligung oder die Rettung anderer ausgerichtet. Aus diesem aszetisch-mystischen Schrifttum hat der Verfasser vorliegender Studie mit groszer Sorgfalt alle Auszerungen über Christus herausgesucht und sie am Schluss in einigen bezeichnenden Punkten zusammengefasst. Ergibt die Zusammenfassung theologisch gesehen, auch nichts Bemerkenswerthes, so ist sie doch in der Wertung des Verfassers ein deutlicher Beweis dafür, dass Christus bei den Praemonstratensern von Anfang an der Mittelpunkt ihres kontemplativen und aktiven Leben war. Nach einer allgemeinen Einführung in die Eigenart und ruhmreiche Tätigkeit des Ordens wird im ersten Hauptstück, « die christozentrische Einstellung beim hl. Norbert » behandelt der « als einer der grössten eucharistischen Heiligen der Kirche » gefeiert wird. Wir glauben aber, dass Norberts Verhältnis zu Christus vor allem durch sein apostolischen Leben in Armut und restloser religiöser Wirksamkeit nach den Weisungen der Evangelien und der Apostelgeschichte bestimmt werden muss. Daher erwählte er ja als Lebensform für sich und seinen Orden im Gegensatz zum Mönchtum das gemischte Leben (vita mixta), dessen Rechtfertigung in den Schriften seiner Schüler eine nicht geringe Rolle spielt. — In zweiten Hauptstück werden die christologischen Anschauungen seinen bedeutendsten Schüler dargelegt. Als Vertreter der Christuslehre kommen zur Sprache : Anselm von Haverberg, Adam der Schotte und Philipp von Harvengt ; als Vertreter der Christumystik der selige Hermann Josef, der wahrscheinlich der Verfasser des Herz-Jesu-Liedes : Summi regis Cor aveto ist, das nach Richstätter einen Markstein in der Entwicklung der altdeutschen Herz-Jesu-Verehrung bildet. — ... Weder Minnike noch die andern behandelten Praemonstratenser sind eigentliche Christologen gewesen. Wie ihr Leben zeigt, liegt ihre Stärke und Bedeutung auf anderen Gebieten... Trotzdem hat sich Verfassers Erstlingsarbeit gelohnt, da sie die erste ist, die das Leben

und die Werke der Praemonstratenser des 12. Jahrhunderts, die bisher nur den Lesern der *Analecta Praemonstratensia* genauer bekannt waren, der deutschen Theologenwelt näher bringt.»

J. B. V.

* * *

S. Norbertus. — Tanchelmus.

Le Rév. P. de Moreau, S.J. membre de la Commission royale d'Histoire de Belgique, a édité en 1940 (Bruxelles, Edition universelle) une *Histoire de l'Eglise en Belgique des origines aux débuts du XIIe siècle* (2 tomes). Cette histoire contient en maints endroits diverses données et annotations ayant rapport à des institutions de l'Ordre de Prémontré. Signalons ici surtout les pages 304-313 du deuxième volume, que le Rév. Père consacre à l'hérésie de Tanchelm et à l'apostolat de S. Norbert à Anvers. On sait que les expositions classiques de cette hérésie et de cet apostolat ont subi les dernières années les feux d'une critique d'une allure peut-être un peu trop destructive. Quant au P. de Moreau, il est d'avis que le récit des erreurs de la prédication tel qu'il est présenté dans la célèbre lettre de l'« Eglise d'Utrecht » à l'archevêque de Cologne, Frédéric, est, dans l'état actuel de nos sources, non pas seulement incontrôlable, mais aussi suspect. La double biographie de Saint Norbert (Vita A et B) contiendraient aussi des détails légendaires. Une donnée sérieuse cependant est le fait que les sources font venir Tanchelm à Anvers et disent qu'il y a prêché. Des chartes de 1124 semblent aussi indiquer une action personnelle de Tanchelm à Anvers ou non loin de là.

Quant à l'action personnelle de Saint Norbert à Anvers, voici les principales conclusions de P. de Moreau : Vers les années 1121-1123, l'évêque de Cambrai, Burchard, impressionné par les désastres causés parmi les fidèles de la ville d'Anvers, et même parmi les chanoines par les doctrines de l'hérétique Tanchelm, invita le fondateur de Prémontré à venir y prêcher sur le dogme dont le saint se faisait le plus ardent défenseur, celui de l'Eucharistie. Ensuite un acte de 1148, émanant du deuxième successeur de Burchard, Nicolas de Cambrai, mentionne aussi la prédication de saint Norbert et ajoute que celui-ci parvint à ramener à la saine doctrine « plusieurs hommes ayant sombré dans le gouffre de l'infidélité ». Ce résultat consolant détermina l'évêque à introduire dans la ville d'Anvers les chanoines prémontrés.

J. B. V.

* * *

Regula Sancti Augustini.

La Règle de Saint Augustin fut, pendant les dernières années, l'objet de plusieurs études, qui ont jeté une lumière nouvelle sur ce vénérable code de la vie religieuse antique et contemporaine. (Cfr. : *Rondom den Augustinus-Regel* de H. Heyman, dans *Augustiniana*, Averbode, 1930, p. 106-127). Citons à ce propos une nouvelle contribution du R. P. C. Lambot, O.S.B., de l'abbaye de Maredsous, dans la Revue *Bénédictine*, t. 53, 1941, p. 41-58, sous le titre : *Saint Augustin a-t-il rédigé la règle pour moines qui porte son nom ?* Voici la conclusion du Rév. Père : La règle est une adaptation pour hommes de l'épître 211 ad moniales ; saint Augustin n'en est pas l'auteur.

J. B. V.

In het maandschrift *Limburg*, dl. XXIV, 1943, bl. 141-156 heeft Cl. Vanderstraeten een opstel gepubliceerd over *Bolderberg*.

Hij behandelt er o.m. overzichtelijk de geschiedenis der kluis van Bolderberg, en schrijft (bl. 153) : « In het bisdom Luik volgden de eremijten gewoonlijk den regel van Sint-Franciscus, van Sint-Benedictus of van Sint-Norbertus. Daar zij meestal leeken waren, werden zij onder de Tertiariissen gesteld ».

Het zou interessant zijn enkele archiefstukken te kennen, die de bevestiging van den schrijver, althans wat de « regel van Sint-Norbertus » betreft, duidelijk staven.

E. V.

* * *

Adam Praemonstratensis.

A la fin de son étude : *Un répertoire d'exégèse composé en Angleterre vers le début du XIIIe siècle*, *Mémorial Lagrange*, Paris, 1940, p. 307-340, Dom A. Wilmart, O.S.B. ajoute un note par rapport aux plus anciens recueils de distinctions bibliques.

A ce sujet il remarque p. 339 qu'une collection : « malencontreusement publiée sous le nom de Raban Maur... existe en diverses rédactions. L'une d'elles comporte un important prologue sur les quatre sens de l'Ecriture (Début : Quisquis ad Sacrae Scripturae notitiam desiderat pervenire...) dont l'auteur réel semble être décidément, Adam le Prémontré qui devint chartreux à Witham, † après 1210 ».

B. W.

* * *

Liturgia.

Prof. Dr. G. Schreiber, *Kultische Nacht und Goldene Samstage*. Eine religionsgeschichtliche und kultgeschichtliche Studie. Dans « *Zeitschrift für Ascese und Mystik* » (Würzburg, Verlag Wegner), t. XVIII, 1943, pp. 96-111.

Tous les peuples ont connu des nuits saintes, consacrées au culte divin. La religion chrétienne a admis la nuit au nombre de ses éléments rituels et liturgiques. Depuis longtemps, on connaît la nuit de Noël et la nuit précédant Pâques, on connaît les vigiliae, on connaît la prière nocturne. Cette prière, de nombreux saints, et particulièrement les fondateurs d'Ordres religieux, l'ont pratiquée et codifiée. La croyance populaire a introduit des pèlerinages et des processions nocturnes.

Sur ce sujet, M. le professeur Schreiber a composé une étude aussi instructive qu'attachante. Comme toujours, il dispose d'un imposant trésor de matières, choisies dans les sources les plus variées.

Il ne parle pas explicitement des Prémontrés. Il donne toutefois maint détail pouvant intéresser le spécialiste de la liturgie prémontré.

E. V.

On sait que le texte de la liturgie romaine et celui de la liturgie des Prémontrés présentent de légères variantes.

Dans l'*Osservatore Romano* du 28-29 juin 1943, Mgr. P. Vannutelli donne le texte de l'hymne aux Vêpres de la fête des Princes des Apôtres, tel qu'il est en usage dans la Basilique Vaticane. C'est la forme ancienne et médiévale.

Il le compare ensuite avec celui du bréviaire romain, où le cantique représente la correction faite par ordre d'Urbain VIII (1623-1644).

Nous constatons que les Prémontrés ont conservé la forme ancienne : l'hymne de leur bréviaire s'accorde mot à mot avec celui de la Basilique Vaticane.
B. W.

* * *

Philippe de Harvengt.

A. Boutemy, *Quelques observations sur le recueil des poésies attribuées à Philippe de Harvengt, abbé de Bonne-Espérance*, dans *Revue Bénédictine*, 53 (1941) p. 112-118. L'auteur démontre que les poésies, insérées par Nic. Chamart dans l'édition des *Opera Philippi*, ne sont pas de Philippe de Harvengt.
M. K.

* * *

Exegetica.

« *Les Sciences Philosophiques et Théologiques* » vol. I (1941-1942) contiennent un article du R. P. Spicq, O.P. : *Pourquoi le moyen âge n'a-t-il pas davantage pratiqué l'exégèse littérale ?* Nous y glanons ce qui suit.

Le R. Père souligne le crédit grandissant de Saint Jérôme chez les auteurs ecclésiastiques du XIIe siècle ; par exemple chez Hugues de Saint Victor ou chez Philippe de Harvengt (*Responsio de damn. Salom.*, Patr. lat., CCIII, 654), qui estime que s'il y a des erreurs dans le commentaire de S. Jérôme sur Ezéchiel, il faut les attribuer aux copistes : « Neque enim audeo affirmare, imo non audeo aestimare quod Hieronymus vir tantae scientiae, tantae auctoritatis in canone Scripturarum quidquam sentiat contra omnes, vel contra eum omnes ; praesertim cum aliud sit in Scripturis consona duntaxat veritati, sentire diversa, aliud eadem reluctantem sentire adversa ».

Il parle plus loin de l'influence qu'ont eu des Juifs convertis sur l'exégèse des Ecritures saintes ; ces juifs en effet avaient appris l'hébreu comme leur langue maternelle et étaient donc en état de lire les livres saints dans leur langue originelle. Il cite à ce propos Hermann du monastère prémontré de Scheda, qui savait lire tous les livres hébreux (Patr. lat., CLXX, col. 803 s. ; cf. M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, München, 1911, III, 592 s.).
J. B. V.

ANGLIA.

Des listes de manuscrits du Lincolnshire, appartenant à des établissements religieux visités par l'antiquaire Leland (ou par un de ses collègues, avant le 29 septembre 1538) ont été publiées par J. R. Liddell : *Leland's Lists of MSS in Lincolnshire Monasteries* (*English Historical Review*, 1939, t. LIV, p. 88-95). Parmi les établissements visités on remarque les noms des abbayes prémontrées de *Barlings*, *Hagney* et *Tupholm*.
O'F.

BELGIUM.

Averbode.

Die 29 Decembris 1942, incendio consumpta sunt aedificia claustralia ferme integra abbatae Averbodiensis.

Persolvebatur choraliter officium Vesperarum, cum fratres conversi quidam fumum abundantem adverterunt de sub tecto erumpentem. Properantibus illico ad locum statim constitit ignem (cujus causa est et remanebit ignota) tam late et intense jam desaevire, ut spes non remaneret ulla praepediendi infortunium. Et revera, vix sesquihora transierat, cum aedium paene omnium jamjam flagaret pars superior, qua brevi post corridente, ad inferiores contignationes incendium raptim propagatum est.

Deo protegente, conspicuum Averbodiense templum sartum tectumque servatum est, ob conatus impigros fratrum conversorum et eorum, qui e vicinis oppidis cum machinis ad aquam ejaculandam aptis accurrerant.

Interim Confratres, cum auxilio opificum officinae typographicae, sese totos impendebant eripiendis ex aedificiis jam ardentibus objectis, libris et scriptis arte, pretio utilitate praestantibus. Quae conamina partim succedere, partim vero in irritum cessere : ex ampla enim bibliotheca vix decima pars librorum (ii nempe qui antiquitate, intrinseco valore vel norbertino momento eminebant) salvari potuit ; sacra quidem supellex et paramenta sacra vix non omnia in tuto collocata sunt, sed reliqua supellex profana, non raro vetustate vel arte perquam conspicua, magnam partem igne combusta est, non excepta aula corio polymito contexta, quae cunctis invisentibus admirationi erat. Pleraeque picturae pretiosae ex incendio subductae sunt, quibusdam tamen aliis infelicitate deletis.

Archivium, utpote in aula camerata inclusum, integrum servatum est, exceptis documentis recentioribus, quae in cubiculo Abbatis emeriti ad huc recondebantur. Aulae pariter illae quae fornicibus erant instructae, non sunt devastatae : quo factum est ut ambitus, sacristia, capitulum non corruerint et ut sculpturae artificiosae, quibus ornabantur, ab incendio fuerint tutatae. At reliquarum aedium soli muri stantes remanent, ita ut praelatura, hospitium, bibliotheca, refectorium, dormitorium cum cellis omnibus, sint funditus destructa, praeter unum aedificium, anno 1931 constructum, cuius contignationes coemento armato muniuntur, quodque sub tecto tantum igne vastatum est.

In ea parte, post necessarias reparationes, potuit pars communitatis sat brevi rursus sedem figere. Venerabilis senex, Illmus Dnus. Abbas Generalis emeritus. hospitio exceptus est penes Sorores scholam pagi moderantes, Revmus Abbas vero se recepit in domum pastorem juxta portam abbatae sitam ; novitii autem et juniores professi cum suis magistris et lectoribus occupant ad tempus monasterium quoddam, tunc vacuum ac vetustate aliquatenus fatiscens, in oppido Gijzegem (in dioecesi Gandavensi) situm, sibi gratiose oblatum a Sororibus S. Vincentii a Paulo. Mense tamen Augusto hujus anni 1943 nondum expleto, omnes ad Abbatiam regredi valebunt, si quidem actuose labor impenditur ut cellae apparentur in aedificiis variis intra septa contentis, quae ab igne libera manserunt.

Interim nullus labor apostolicus ingenti infortunio est interruptus ; et, aedificia quod attinet, speratur Abbatiam Averbodiensem, statim atque feliciora tempora elucescent, e rudibus suis pulchriorem esse renaturam quam ante. Hoc porten-

dere sinunt, quae expectantur indemnizationes e societatibus assecurationis, generositas tot Abbatiae amicorum, quorum addictus animus valido fratribus afflictis solatio jam fuit, et praeprimis auxilium misericordis Dei et tutela specialis N.-Dnae, a SS. Corde, quibus procul dubio debentur praeservationes partiales — sed tanti momenti — in recenti clade, et lenimenta perspicua quae post inportunum jam sunt persentita.

9 Julii 1943,

Sedert nagenoeg twintig jaar is onze confrater, Plac. Lefèvre, archivaris der aloude Sint-Goedelecollegiaal te Brussel. Beter dan wie ook was hij aangewezen om een uitgebreiden en verantwoorden gids samen te stellen voor de talrijke bezoekers, die de menigvuldige schatten van kunst en oudheidkunde willen kennen, welke in genoemde kerk worden bewaard.

Zoo is dan het rijke en bijzonder-mooie-boek ontstaan, dat ten titel draagt : *De collegiale Kerk van Sint-Michiël en Sinte-Goedele te Brussel. Geschiedenis, architectuur, meubilering, schat*, door Plac. F. Lefèvre, o. Praem., archivaris der collegiale kerk van Sint-Michiël en Sint-Goedele, Brussel, 1943.

In een zestigtal bladzijden wordt een volledige en gecondenseerde archaeologische uitleg gegeven van de collegiaal en haar talrijke kunstschaten. Deze uitleg is rechtstreeks gesteund op onderzoek van de archiefstukken. Niets wordt toegegeven aan legende of romantiek. De vakgeleerde blijft steeds aan het woord.

Naast dezen uitleg bevat het boek nagenoeg een honderdtal photos van den heer W. Godenne, meester-drukker te Brussel. Het zijn alle bijzonder-fijne en haast geraffineerde photo's. Nooit heeft het oude gebouw van Sint-Goedele gesproken als het dit doet in deze hallucinerende photo's.

In zijn geheel is dit boek uitgroeid tot een fijne en geschakeerde eenheid. Door zijn inhoud en zijn uitvoering mag het wedijveren met het allerbeste, dat op dit gebied in binnen- en buitenland verschenen is.

Het boek werd gedrukt op de persen van den heer W. Godenne te Brussel. Er bestaat een Nederlandsche en een Fransche uitgave.

E. V.

Sedert enkele jaren staat het lezen in vertaling van Grieksche en Latijnsche schrijvers op het programma van de twee hoogste klassen der Moderne Humaniora.

Een verzameling van vertalingen uit classieke auteurs ten dienste van voornoemde klassen verscheen in 1942, bij de uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel te Antwerpen, onder den titel *Helikoon. Bloemlezing uit Grieksche en Latijnsche schrijvers ten gebruike van de moderne humaniora*. Deze bloemlezing bevat stukken over epos, lyriek, treurspel, blijspel, geschiedschrijving, welsprekendheid en wijsbegeerte.

Onze confrater E. Verstappen, vice-rector en studieprefect aan het College te Brasschaat, behandelde het antieke blijspel uit de Grieksche en Latijnsche literatuur. Hij gaf alleerst een overzicht over het ontstaan en de ontwikkeling van de Grieksche comédie, met vertalingen uit de blijspelen van Aristophanes. Tweedens gaf hij een schets van den oorsprong en de ontwikkeling van het Latijnsche blijspel, met vertalingen uit de werken van Plautus en Terentius.

E. V.

In het maandschrift *Limburg*, dl. XXIV, 1943, bl. 141-156 heeft Cl. Vander-

straeten een opstel gepubliceerd over *Bolderberg*. Sedert de twaalfde eeuw bezat de abdij van Averbode aldaar een belangrijk eigendom.

Over het « Hof van Averbode » wordt het volgende gezegd (bl. 142-143) :

« Graaf Lodewijk van Loon deed in 1154 een gicht ten gunste van de abdij van Averbode. Na zijn terugkeer van den kruistocht, had deze graaf zijn bezitting van Bolderberg uit erkentelijkheid aan de abdij geschonken, te meer daar de abt Andreas hem een zijner kloosterlingen, Hildolphus « den geneesheer », had laten vergezellen naar het Heilig Land. Lodewijks zoon en opvolger Geeraard eigende zich echter het landgoed toe en stond het later, ingevolge het verzet van den abt Steppo slechts af mits betaling eener jaarrent van 25 stuiver. Jaren daarna kwam de graaf tot inkeer en gaf de bezitting vrij. De vrijverklaring dagteekent van 1296, de confirmatie van Paus Gregorius, van 1339. Er werd een laathof met eigen zegel opgericht, met beroep op de justitie van Zolder en van Vliermaal. Tot het « Averbodens-hof » behoorde een hoeve. Zij werd telkens verhuurd voor een termijn van 12 jaar, met dien verstande nochtans, dat ieder der twee partijen er na zes jaar, mits opzegging van 6 maand, kon over beschikken. De huurprijs werd in de XVe eeuw vastgesteld op 34 Rijnsche gulden per jaar, doch de pachter moest ieder jaar « inden uitoefenen der beesten » een hollandschen gulden aan de abdij schenken en twee merries voor den abt en een os voor den prinsbischoep voeden. Het was hem verboden een ander land te huren, iets van het zijne te verhuren alsmede het gras, mest, hooi of stroo te verkoopen. Bij gebeurlijk bezoek van den abt, moest de pachter hem en zijn gevolg den kost geven, hooi en stroo aan zijn paarden en brood aan zijn honden. Verder was hij verplicht boschbeplantingen te doen, de « broecken », beemden en landerijen te onderhouden, de grachten en beken te vegen en schaarhout te kappen. Betwistingen betreffende de huurvoorwaarden moesten, na voorafgaande verwittiging, binnen de 15 dagen, door den huurder te Zolder in een herberg voorgelegd worden en hij mocht dat huis niet verlaten vooraleer de abt ten volle « vernuecht ende betaelt » was ».

E. V.

En préfacant un article, intitulé *Muziekleven in de Zuiderkempens tijdens de tweede helft der negentiende eeuw*, publié dans la revue régionale *De Zuiderkempens*, t. XII, 1943, p. 1. M. E. Sneyers rappelle le rôle, joué par l'organiste Van den Bogaert dans la formation de multiples organistes d'églises campinoises.

Pierre Van den Bogaert, religieux de l'abbaye de Tongerlo, devint organiste à l'abbaye d'Averbode en 1859. Il y organisa une « école d'organistes », où de nombreux jeunes gens reçurent leur formation musicale.

M. Sneyers écrit : « Van den Bogaert vormde een groot aantal voortreffelijke organisten, waaronder verschillende toondichters met een goeden naam. Moet men de ouderen van dagen gelooven, dan waren te dien tijde onze kerkorgels in 't algemeen beter bezet dan op onze dagen ».

E. V.

Dans la revue régionale *De Zuiderkempens*, t. XII, 1943, pp. 42-46, M. Jules Pals publie un article intitulé *Kerkmeubelen en Herstellingswerken in de St. Gertrudiskerk van Vorst vanaf de 17e eeuw tot heden*. Il donne, d'après les registres du presbytère de Vorst, de courtes notices allant de 1641 à 1938.

E. V.

Continuant sa collaboration à la réédition de la collection : « *Het oude en*

nieuwe Testament » de Mgr. Beelen, M. J. B. Valvekens, Chanoine prémontré de l'abbaye d'Averbode, a publié : « *De boeken Paralipomenon* » et « *Het Hooglied* ».
B. W.

Dans la *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, XII (1942) p. 31-42, Pl. Lefèvre, O. Praem., publia un article *L'ancien Doxaal ou Jubé de Ste Gudule*.
M. K.

Dr. P. E. Valvekens, O. Praem., *De overstrooming in de Demerstreek rond Averbode (1450-1570)* in *Eigen Schoon en de Brabander*, XXV (1942) blz. 321-331.

Aan de hand van gegevens uit het archief der abdij schetst de schr. de moeilijkheden, die de bewoners der Demervallei in de 16e eeuw ondervonden in hun strijd tegen het water. In Bijlage publiceert hij het project van koning Maximiliaan, 30 aug. 1496.
M. K.

Van de hand van Dr. P. Em. Valvekens, O. Praem. verscheen in de Keurbibliotheek (De Kinkhoren, Brugge) *De onbekende Keizer Karel V*.
M. K.

* * *

Bois Seigneur Isaac.

Cogente senectute, Amplissimus ac Reverendissimus Dominus Gerlacus Franken, abbas Sylvae Domini Isaac, muneri suo renuntiavit.

Rev. Dom Constantinus Spillemaeckers, supprior abbatiae Grimbergensis, die 14 Septembris 1943 ab Amplissimo ac Reverendissimo Huberto Noots, abbate generali Ordinis, nominatus est administrator abbatiae Sylvae Domini Isaac et installatus fuit die 7 Octobris.
M. K.

Dans la *Revue du Touring club de Belgique*, XLIX (1943) no 1, Yv. du Jacquier donna une description sommaire de l'abbaye prémontré de Bois-Seigneur-Isaac.
M. K.

N. Eloy, *Ophain-Bois-Seigneur-Isaac, terre mariale et terre de miracle*, Nivelles, 1941.
M. K.

* * *

Bonnae-Spei.

Dans son article *Over « Quaestio disputata » en « Quaestio de quolibet » in de Middelnederlandsche Literatuur*, publié dans *Ons Geestelijk Erf*, 1940, Recueil I, pp. 31-70 le R. P. S. Axters, O.P. examine e.a. les similitudes entre une dispute scolastique et un tournoi médiéval. Il écrit : « Het verband tusschen het tornooi en het schooldispuut heeft overigens reeds voor het eind der twaalde eeuw Philip van Harvengt gezien en in een brief aan Engelbert noemt hij dit laatste een worsteling » (p. 61). En note, l'auteur ajoute qu'il s'agit de l'Epistola IV ad Engelbertum, éditée PL, 203, 34.
E. V.

Dielegem.

Het is van elders bekend, dat de abdij van Dielegem tijdens de zestiende eeuw groote financieele moeilijkheden kende. Deze moeilijkheden beïnvloedden herhaald het innerlijke leven der abdij.

De heer Paul Lindemans publiceert een artikel, getiteld *Sprokkeling uit de Schepengriffie van de Bank van Jette* in het tijdschrift *Eigen Schoon en de Brabander*, dl. XXVI, 1943, bl. 101-106. Hij ontleedt er enkele stukken, die mede de financieele moeilijkheden der abdij onderlijnen.

Allereerst vermeldt hij de herstelling en vergrooting der parochiekerk van Jette, in 1556. Arnold Mahieu was toen prelaat der abdij. Pastoor van Jette was «heer Jan Tymmerman, parochiaen pastoor van de kercke van Jette».

Verder schrijft hij :

De hoven der Abdij van Dielegem, in 1558. — Waarschijnlijk op aanvraag van de benadeelde pachters, begaven de schepenen der Bank, met den abt Aerdt Mathieu, zich naar de pachthoven der Abdij, om er volgenden desolaten toestand in oogenschouw te nemen :

«*thof van Onderheyde... aldaer bevonden een duyffhuys staende in 't selve hof waer aff het tichelen dach leegt seer qualyck ende bijnaer geheel ontdeckt ende ontplect op de zyde van Ganshoren met een groot gat... Item het wagenhuys staende aen de thiendeschuere... inne gesonken van den dake ende ongepareert soo dat de selve schuere teenemael ontvorst met een groot gat op deen zyde daer de pachtere groote schade heeft geleden in syn graen desen voerleden winter*».

De pachter, *Geerd van Wassenhoven*, «heeft oyck verclaert den vs. scepenen, hoe dat hij tot diversche stonden heeft te kennen gegeven heer Peeter van Ruysbroeck ende heer ende meester Marcelis, beyde religieusen van deselve goidshuyse, maer en hebben egeen reparatien willen doen».

«*... het Groot pachthof gelegen bij tgodshuys (abdij Dielegem) dwoenhuys metten coestallen pertstallen ende alle syn toebehoirten leegt zeer qualijck geheel desolaet, ontdeckt ende ontplect, de wanden gegaet ende van tymeringe zeer quaet ende besonder op deynde tegen den wech van bruessele... de scaepstallen seer qualicke gedect... de schuere oyck ontdeckt...*» ... «hebben ook gevisiteert het cammehuys (brouwerij) ende bevonden dat den hellicht innegevallen es met groote onwedere». (Rijksarchief, ib.)

Deze verwoestingen moeten niet veroorzaakt geweest zijn door oorlogsgeweld — in 1558 was er nog rust en voorspoed op het platteland — ; wel door een groot tempeest in 1557.

Herrie bij het hergieten der tiendeklok, in 1742. — «Op heden den 11 januarii 1742 sijn door ordre van den Heere Grave van Sinte Peeters Jette vergaедert gewest de schepenen der prochien van Jette ende Ganshoren, de welcke in hunne voorschreven qualiteyt ende als regeerders der selve prochien, hebben geprotesteert, gelijk sij protesteeren mits dese, tegen het geschrift gestelt op den offerblock van het Suyvelgelt binnen de kercke van Sinte Peeters Jette, waer op alnu gelesen wordt het naevolgende [: Doet nu caritaet tot het hergieten van de klok].»

De schepenen protesteeren «pretendeerende ongeprejudicieert ende geheel te blijven in hun gerechticheyt ende alsoo voor hunne naecomelingen, gemerckt (dat) de kercke nochte gemeynte alnu nochte te voren noyt en heeft gecontri-

bueert, tot de voorschrevene clocke... » en dat heel de bekostiging van het hergieten ten laste valt van den Prelaat van Dielegem « soe de becostinghe der hergietinghe (in) 1636, gedraegen ende betaelt geweest (is) door den Eerw. Heer Prelaat van Dielegem ».

Tot staving van wat zij beweren, wordt in het stuk aangehaald de « Super-scriptie van de Oude Thiende Klocke » en deze der « hergoten klocke degene heeft begonst te luyden op woensdagh voor kermisse van het jaer 1741 voor de gulde misse ».

Hunc fundi fecit Frater Adolphus de Rave pastor Jettensis, liberalissimo ob-tento subsidio Reverendissimi Amplissimique Domini Joannis de Hazeleer cano-nicorum Diligemien-sium Abbatis dignissimi.

Gegoten anno 1636 door Peeter Geyn ende Jacques Tordeur. Op de hergoten klok staat dezelfde tekst, alleen de naam van den pastoor luidt *Bartholomeus Simon*, en deze van den abt van Dielegem, *Henricus Crockaert*.

(Rijksarchief. ib.).

De « gerechticheyt » die de schepenen van Jette, door hun protest willen hand-haven, voor hen en hunne nazaten, is van niet te moeten bijdragen in het onder-houd eener tiendeklok. Eene dergelijke klok wordt, van oudsher, onder-houden door hem die, het patronaat der kerk bezittende, de tienden der gemeen-schap heft. De abdij van Dielegem bezat, sinds 1112, het patronaat der kerken van Jette en Ganshoren.

In het tijdschrift *Eigen Schoon en De Brabander*, dl. XXVI, 1943, bl. 175-176 publiceert de heer Albert de Naeyer volgende nota :

Op het Algemeen Rijksarchief wordt een omvangrijke verzameling plannen bewaard, opgemaakt door wijlen Laurent-Benoit Dewez, eersten bouwkundige van Karel van Lorreinen. Uit mijn opzoekingen blijkt, dat Dewez voor de abdij van Dielegem gewerkt heeft en dat het niet te betwijfelen valt, dat de volgende gebouwen op het grondgebied van Jette volgens zijn plannen opgetrokken werden :

1° De oude kerk in het jaar 1776 ;

2° het thans nog overgebleven abbatiaal paleis, gebouwd onder abt Van Dale ;

3° de ingangspoort, welke voor enkele jaren afgebroken werd. E. V.

Grimbergen

Dans la revue régionale *Eigen Schoon en De Brabander*, t. XXV, 1942, p. 257-265, D. L. Delestré publie, sous le titre *Grimbergen en Weerde* un aperçu sur les relations entre l'abbaye de Grimbergen et le village de Weerde-sur-Senne. Il traite spécialement des moulins de Weerde. En 1360, les droits sur le moulin de Weerde fut cédé à l'abbaye de Grimbergen. En 1410, le droit de propriété fut encore confirmé à l'abbaye. Celle-ci vendit le moulin au début du seizième siècle.

E. V.

In het tijdschrift *Eigen Schoon en de Brabander*, dl. XXVI, 1943, bl. 177 vlg. publiceeren de heeren L. Stroobant en Jan Lindemans notities over de familie *Stroobant*, een der *Oude Brabantsche Geslachten*.

Een der takken van deze familie was gevestigd te Houtem-Grimbergen. Men kan dezen tak nawijzen tot in de veertiende eeuw. Vanaf het begin der zestiende eeuw was deze tak beslist te Grimbergen woonachtig.

In de lijst ontbreekt echter een Stroobant, religieus der abdij van Grimbergen, die zeker wel tot den stam der Stroobant's zal behoord hebben.

In de informatie voor de prelaatsverkiezing te Grimbergen, gehouden in Mei 1577, ontmoeten we inderdaad onder de religieuzen der abdij « heere Anthonis Stroobant, priester ende religieus van desen goidshuyse, oudt omtrent xxvii jaeren, geprofessyt geweest synde zesse jaeren ». Stroobant onderteekent zijn verklaringen als : « fr. Anthonius Strobanus ». Zie de acten dezer informatie in het Alg. Rijksarchief te Brussel, Enquêtes ecclésiastiques, reg. 907, fol 296 v°.

In 1584 was Antoon Stroobant pastoor te Meise. Hij woonde er in het kasteel van Bouchout, « ex quo strenuissime parochianos suos, militibus Calvinisticis afflictos, defendit hostesque in fugam redegit ». Zie P. J. Goetschalckx, *Album Pastorum archiepiscopatus Mechliniensis*, dl. I, bl. 134. Ekeren, z.j.

In hetzelfde artikel over de familie *Stroobant*, bl. 184 wordt de naam vermeld van Willem Stroobant, geboren op 10 April 1680, die in 1705 als fr. Ambrosius geprofest werd in de abdij van Grimbergen. Dit laatste is foutief. Ambrosius Stroobant was religieus der abdij van Park. Zie R. Van Waefelghem, *Nécrologe de l'abbaye du Parc*, bl. 488.

E. V.

* * *

Abbatia S. Michaelis Antv.

In mijn artikel *De Sint-Michielsabdij te Antwerpen*, verschenen in dit tijdschrift dl. II, 1926, bl. 252 vlgg. en dl. III, 1927, bl. 142 vlgg. heb ik de lotgevallen dezer abdij verhaald in de jaren 1578-1581.

Kanunnik Dr. Floris Prims, stadsarchivaris van Antwerpen, heeft zoopas een boek uitgegeven onder titel *De Religionsvrede (1578-1581)*. Antwerpen, 1942, waarin hij de geschiedenis van den zg. godsdienstvrede te Antwerpen verhaalt. Hij kon beschikken over een belangrijk register, dat in privaatzit bezit berust, en was zoo in de gelegenheid feiten en bijzonderheden naarvoren te halen, welke in de publieke archiefkamers niet te vinden zijn. Over de Sint-Michielsabdij heeft hij ook verschillende bijzonderheden gevonden, die tot hiertoe onbekend, of althans ongepubliceerd waren. Deze nieuwe bijzonderheden zijn niet zoo belangrijk, dat ze het algemeen beeld der Sint-Michielsabdij, zooals ik dit heb geschetst in mijn hooger vermelde studie, beduidend zouden wijzigen. Maar, ze zijn anderzijds toch wel zoo belangrijk, dat ze verdienen vermeld te worden.

Na den uittocht der kloosterlingen buiten Antwerpen (Mei 1579), werden de religieuzen van Sint-Michiels alsmede de Cisterciënzers van het Peeter-Potsklooster opnieuw in de stad binnengelaten. Kanunnik Prims preciseert (bl. 158), dat van alle kloosterkerken in Juni 1579 slechts ééne opnieuw is opengesteld voor den katholieken eeredienst : de kerk van Sint-Michiels.

Weldra begonnen de onderhandelingen voor den zg. godsdienstvrede. De leiding van deze onderhandelingen lag in de handen van een kleine minderheid fanatieke calvinisten. De kloosters zouden gesloten blijven of gesloten worden. Leden van conventen zouden afzonderlijk gaan wonen. Ieder religieus, die rustig te Antwerpen zou verblijven, zou uit de algemeene kas der inbeslagenomen klooster-

goederen, een pensioen ontvangen. Doch inmiddels werd door ettelijke calvinisten de vraag gesteld wat moest gedaan worden ten overstaan van religieuzen, die weleer hun klooster hadden verlaten — d.w.z. die apostaat geworden waren —, en die thans aanspraak lieten gelden op een pensioen. De stedelijke commissie stelde voor ook aan dergelijke religieuzen het gewone pensioen uit te betalen. Aartshertog Mathias, de gouverneur-generaal, adviseerde hierover geen beslissing te treffen voor dat men betreffend dit punt het advies had ingewonnen van den Prior van Peeter-Pots en van prelaat Greve van Sint-Michiels. Doch hiertegen kwamen de leden der stedelijke commissie hevig in verzet. Een prior noch een prelaat — van wie mocht verwacht worden, dat ze natuurlijk tegen de pretentie van de apostaten stelling zouden nemen — mochten tusschenbeide komen! De aartshertog gaf toe. En de commissie beschikte, zonder het advies van prelaat Greve gehoord te hebben, dat apostaten op dezelfde basis als de andere religieuzen hun onderhoudsgeld zouden genieten uit de kas der klooster-goederen (bl. 184-186).

Op 13 Augustus 1579 werd door de stedelijke commissie gevraagd om de lijst der alstoen nog in Sint-Michiels verblijvende religieuzen. De lijst (bl. 192) vermeldt prelaat Greve en 11 religieuzen van het convent. Dezelfde lijst vermeldt eveneens 4 pastoors. Kanunnik Prims duidt niet klaar aan of deze pastoors toen pertinent in Sint-Michiels als réfugiés verbleven. Zeker is alvast, dat twee pastoors onder deze vier, m.n. Joost van Liedekercke en Gillis van Gottignies even later te Antwerpen verbleven. Vast staat eveneens, dat Emericus Andries, pastoor van Meer, nog voor den dood van prelaat Greve door dezen werd verzocht in Sint-Michiels prior te willen worden.

Een jaar later, 5 Augustus 1580, werd de abdij door de commissie bezocht. Sedert het vorige jaar waren twee religieuzen overleden en was een andere tot pastoor benoemd geworden. In de abdijkerk werd het koorofficie normaal gedaan en werd de H. Mis opgedragen. We onderlijnen dit. Hieruit blijkt dat, in de tragische omstandigheden van de beginnende geloofsvervolgung te Antwerpen, de te veel gesmade Sint-Michielsabdij haar convent vooralsnu samenhiield en de essentiele verplichtingen van het abdijsleven plichtbewust volbracht (bl. 193).

In 1580 eischten de Antwerpsche Lutheranen ruimer lokalen voor hun bijeenkomsten. Ze eischten o.m. de abdijkerk van Sint-Michiels. De commissie vroeg hierover het advies van prelaat Greve en het convent der abdij. Dezen slaagden erin hun kerk vooralsnu te behouden; doch ze verklaarden zich bereid aan de Lutheranen hun schuur af te staan, alsmede een begraafplaats op « den azijnhof » en een woning voor hun predikant in de Sint-Michielsstraat (bl. 208). Zoo werd beslist op 29 September 1580. Doch de Lutheranen gaven zich niet gewonnen. In November 1580 reikten ze een nieuw rekest over tot het bekomen der Sint-Michielskerk. Prelaat Greve lei onmiddellijk zijn bezwaren voor tegen de uitvoering van dergelijk plan. En, ook dit maal, slaagde hij erin zijn slag thuis te halen. Bij besluit van 8 December 1580 werd aan de Lutheranen het gebruik afgestaan van den grooten refter in de abdij alsmede van eenige kleine huizen, bestemd voor hun predikanten (bl. 210).

Rond denzelfden tijd reikte een apostaat van Sint-Michiels een rekest over, om in bezit te komen van een normaal pensioen, te betalen uit de kas der inbeslaggenomen kloostergoederen. Deze apostaat heette Elias Ghysels. In de archiefstukken van Sint-Michiels wordt hij gewoonlijk Helias Dessel geheeten.

In zijn rekest verklaart Dessel, dat hij driemaal de abdij heeft verlaten. Onder tusschen is hij door zijn prelaat aan een zeer strenge straf onderworpen geworden Thans is Dessel gehuwd. Hij verblijft met vrouw en kinderen te Londen. Hij leeft er in armoede en tracht zijn dagelijksch brood als schoolmeester te verdienen. Hij vraagt om toekenning van een pensioen en biedt zijn diensten als schoolmeester te Antwerpen aan (bl. 330).

De commissie reikte dit verzoekschrift over aan prelaat Greve. Deze vond gelegenheid zijn bedenkingen op het rekest te voegen (Augustus 1580). Over den inhoud van deze bedenkingen is niets naders bekend. In ieder geval nam de commissie er niet veel notitie van. Op 29 Augustus 1580 besliste de commissie, dat Elias Dessel, evenals alle overige religieuzen van Sint-Michiels, een jaarlijksch pensioen van 160 gulden zou genieten. Ze kende hem bovendien een eenmalige gift van 50 gulden toe.

In het begin van 1581 waren eenige zusters uit het klooster Sint-Bernardsdal van Diest naar Antwerpen overgekomen. Hun klooster, in de buurt van Diest, was door brand vernield geworden. Op verzoek van prelaat van der Noot der Sint-Bernardsabdij, stelde prelaat Greve een deel van het gelijkvloers in het Prinsenhof der Sint-Michielsabdij tot beschikking van zes kloosterzusters, die er in gemeenschap wilden leven. Hiertegen kwam evenwel de stedelijke commissie in verzet. Bij besluit van 13 Maart 1581 moesten de zusters uit Sint-Michiels vertrekken. Het verblijf binnen de stad Antwerpen werd hun verder vergund, op voorwaarde dat ze allen afzonderlijk gaan leven (bl. 335).

In het voorjaar van 1581 ondernamen de Protestanten der Eglise Wallonne herhaalde pogingen om van de stedelijke commissie het gebruik der abdijkerk van Sint-Michiels te kunnen bekomen. Ze verzochten deze kerk in ieder geval in gebruik te mogen nemen tegen Paaschdag 1581. Bij beschikking van 20 April 1581 besliste de commissie, dat hierop niet zou worden ingegaan. Prelaat Greve had zich hiertegen blijkbaar met groote energie verzet. De commissie voegt inderdaad in haar antwoord eraan toe, dat ze « den prelaat van Sint-Michiels niet hebben kunnen adviseeren zijn kerk of eenige zijner goederen af te nemen » (bl. 338).

Tenslotte vernemen we nog, dat prelaat van der Noot der Sint-Bernardsabdij aan zijn religieuzen een pensioen van 200 gulden uitbetaalde. Prelaat Greve gaf aan zijn kloosterlingen 160 gulden. De prior van Peeter-Pots betaalde 100 gulden (bl. 340).

Uit deze verschillende feiten moge blijken, dat Kanunnik Prims uit zijn zeer interessant materiaal behartenswaardige nieuwe elementen heeft kunnen putten voor de geschiedenis der Sint-Michielsabdij in de tragische jaren 1579-1581. Het algemeen beeld van deze geschiedenis, zooals ik het in mijn studie *De Sint-Michielsabdij te Antwerpen* schetste, wordt door deze nieuwe elementen wel niet wezenlijk veranderd. De indruk, die totnutoe door het optreden van prelaat Greve werd gewekt, wordt evenwel door deze nieuwe elementen wél beduidend gewijzigd. Beter dan voorheen blijkt nu, hoe Greve met overleg en energie het bezit en de eer van zijn huis heeft verdedigd; hoe hij zich schrap stelde tegen den eisch der stedelijke commissie, die de goede religieuzen en de apostaten op één lijn wilde stellen; hoe hij in de officiëel katholieken-vijandige stad Antwerpen gewoon voortging in zijn abdijkerk het koorofficie te verzorgen en den dienst te verzekeren, terwijl alle andere kloosterkerken gesloten bleven; hoe hij zijn convent samen hield en meteen beroep maakte op den meest-

doortastenden van zijn medebroeders, Emericus Andries, op het oogenblik dat hij de ziekte, die hem in September 1581 ten grave zou leiden, voelde vorderen; hoe hij tenslotte vreemde, gevluchte kloosterzusters in een deel van zijn abdij-gebouwen rustig hun conventsleven wilde laten voortzetten.

Tusschen den prelaat eenerzijds en de grimmige fanatiekelingen der stedelijke commissie was de stad strijd weliswaar ongelijk.

Maar misschien moeten we er wel eens toe komen de vraag te stellen wie tenslotte het dapperst is geweest: of de prelaten, die veilig in de neutrale steden Luik of Keulen het eind der rebellie gingen afwachten; ofwel de prelaten, die temidden het calvinistisch schrikbewind op hun post bleven, hun bezit voet voor voet tegen het geweld verdedigden en tenslotte in den geheel ongelijken strijd zich moesten gewonnen geven.

Em. VALVEKENS.

Sous le titre assez étrange «Hoe Teun den Eyerboer in 1815 sprak tot de burgers van Antwerpen ofhet Aandeel van de Rubens-viering in de wording van het Vlaamse Bewustzijn» (Anvers, De Sikkel, 1942), M. G. Schmook retrace l'histoire de la confiscation des tableaux de l'Ecole Flamande à Anvers en 1794 et leur rapatriement en 1815 après l'effondrement de l'empire français de Napoléon.

Il signale que les tableaux, enlevés aux églises d'Anvers, furent assemblés à l'abbaye de Saint-Michel avant d'être acheminés en France. Une chronique anversoise note (p. 8) au 29 juillet 1794: «Het was vandaeg dat de schilderyen van Rubens in de Predikheeren- en Capucienkerk afgedaen en in de Abdy van St. Michiels gebracht wurden daer die van de Minderbroeders alreeds stonden».

Le 5 août, l'église Notre-Dame resta fermée: «sy waeren besig met alle de schoone schilderyen van Rubens en andere vermaerde meesters, vele duysenden weert synde, daer uyt te rooven en naer St. Michiels te draegen» (p. 9-10).

En novembre 1815, les tableaux volés rentrèrent à Anvers. Une commission de déballage devait dresser un compte-rendu sur leur état de conservation.

A la p. 179-180, M. Schmook publie la reproduction d'un fragment du premier rapport de la commission de déballage. Nous y lisons que l'on y retrouva: «1. L'Építaphe de la famille Snoeck, représentant St. Norbert recevant les vases sacrés, peint sur toile, et provenant de l'abbaye Saint-Michel». Ce tableau, peinture de C. De Vos, était en bon état de conservation.

On retrouva aussi: «2. L'Adoration des Mages, par Rubens. Peinture sur toile provenant de l'abbaye Saint-Michel. Messieurs les commissaires chargés de la réception ont remarqué que le vernis était plus ou moins blanchi sur différentes parties de ce tableau, ce qui cependant n'est d'aucune conséquence. Ils ont encore observé d'après la remarque de messieurs les délégués à Paris que plusieurs fentes et écailles se trouvent sur le même tableau qui a été reçu à Paris en cet état».

E. V.

A l'occasion de l'exposition sur l'Escaut, M. le Chanoine F. Prims, archiviste de la ville d'anvers, a publié une plaquette, intitulée *Schelde en Antwerpen historisch en economisch* (Edit. par l'administration communale, 1943). Il y donne une reproduction partielle de la grande gravure «Antverpia mercatorum emporium» (1515). On y voit l'église et la tour de Saint-Michel ainsi qu'une partie des bâtiments.

E. V.

En 1942, M. Georges H. Dumont a publié une belle biographie de *Marie de Bourgogne*.

Il y rappelle, p. 200 que Marie de Bourgogne fut ensevelie à l'église Notre-Dame de Bruges. Son cœur fut toutefois transporté à Anvers pour y reposer près du corps d'Isabelle de Bourbon, sa mère, dans l'église abbatiale de Saint-Michel.

E. V.

* * *

Parc.

Dans *Eigen Schoon en De Brabander*, t. XXV, 1942, pp. 265-277, J. E. Davidts raconte, dans un article intitulé *Hoe Tervuren zonder Toren geraakte* l'histoire mouvementée de la restauration et la démolition de la tour de l'église paroissiale de Tervuren. Cette église dépendait de l'abbaye de Parc et était desservie par un religieux de cette abbaye. Pendant le dix-huitième siècle, à l'époque où Fr. Generé était prêtre de Parc, la tour de l'église de Tervuren fut démolie. Les trop longs pourparlers pour la construction d'une nouvelle tour durèrent si longtemps que cette construction n'eut jamais lieu.

E. V.

* * *

Tongerloo.

Depuis quelque temps, on connaît la personne et l'activité de l'humaniste Nicolas Clenardus de Diest. Lexicographe fort réputé, devenu prêtre, il voulut annexer au Collège des Trois Langues à Louvain un cours de langue arabe, dans le but de former des missionnaires spécialisés pour travailler à la conversion de l'Islam. Oeuvre parfaitement idéaliste et fort originale.

Pour se préparer personnellement à sa vocation de professeur de langue arabe et d'apôtre pacifique de l'Islam, il fit le voyage du Maroc. Pendant assez longtemps, il séjourna à Fez, la ville des savants musulmans. De là, il expédia plusieurs lettres, actuellement fort prisées, sur le Maroc et son entourage.

Clenardus mourut à Grenade, le 5 novembre 1542, avant d'avoir pu réaliser ses beaux plans.

A l'occasion du quatrième centenaire de la mort de Clenardus, on a édité un livre mémorial, intitulé *Nicolaus Clenardus*, avec la collaboration du Prof. De Vocht (Louvain), du Prof. Olbrechts (Gand) et de l'abbé Philippen (Anvers). En annexe, on donne la traduction néerlandaise de certaines lettres de Clenardus. Le livre mémorial fut édité par le Musée Plantin-Moretus à Anvers, 1942.

Clenardus, originaire de Diest, était compatriote et condisciple du prélat Arnould Streeters. De Fez, il correspondit avec Streeters. Il rappelle à celui-ci comment, étant jeunes à Diest, ils avaient joué ensemble certains rôles dans des pièces de théâtre latines. Il lui donne des détails sur ses conversations avec le sultan du Maroc. Il lui expose les sévices dont il est la victime dans les rues de Fez. Il souligne que la population arabe ne peut point savoir le but de son séjour parmi eux. Il lui répète combien il est heureux de se préparer de la sorte à l'apostolat parmi les Musulmans. Voir pp. 2, 39, 40, 42, 45, 74 et 81.

Aux pp. 103-106, on donne une traduction d'amples fragments, empruntés à une lettre de Clenardus, adressée de Fez à Streeters, le 12 avril 1541.

Clenardus avait tout fait pour se faire nommer curé du Béguinage à Diest. Sa candidature fut toutefois évincée par Arnould Bruegel. Il s'en suivit un procès, terminé par sentence arbitrale, laquelle donna raison à Bruegel.

Les arbitres furent François Mol, chargé d'affaires près la Curie liégeoise, et Jean van Esch, prévôt du chapitre de Saint-Sulpice à Diest. La première réunion du tribunal se tint le 26 février 1537 au domicile de Van Esch à Diest. Ce Jean van Esch était religieux de Tongerlo. Il était prévôt à Diest depuis 1530. Il mourut en 1541.

Sur le rôle de Van Esch, voir *ibid.*, pp. 68-77, l'intéressante communication de M. L'abbé Philippen, *De arbitrale uitspraak van het proces Cleynaerts-Bruegel*. E. V.

La belle et profonde doctrine du Corps mystique du Christ est aujourd'hui un sujet préféré de beaucoup d'expositions verbales ou écrites; et l'on pourrait peut-être désirer dans plus d'une de ces expositions une plus grande précision, pour ne pas dire une plus grande exactitude, au point de vue de la sainte doctrine théologique. Ce dernier reproche ne vaut certainement pas pour l'article soigné et très bien mis au point, que notre confrère Benj. Wambacq a publié sous le titre : *De relatione inter Corpus Christi mysticum et hierarchiam secundum S. Paulum*, dans la revue de haute vulgarisation éditée par l'Institut Pontifical Biblique de Rome : *Verbum Domini*, Sept. 1942, pag. 193-203. J. B. V.

In het tijdschrift *Taxandria* (N. B.) 50 jg. (1942) blz. 45-53 publiceerde M. A. Erens, O. Praem., *De Gildebrief van de Biehandelaars te Baarle-Nassau*. M. K.

Gedurende de mariale dagen te Leuven, gehouden van den 9 tot 11 Augustus, hield Hoogw. Heer Em. Stalmans, prelaat der abdij van Tongerlo, op 10 Aug. een lezing, getiteld *Fatima*, handelend over de verschijnselen van O. L. V. aldaar. M. K.

In de parochiekerk van Hulshout schilderde Kallist Fimmers, O. Praem. een ogivale muurschildering (5 m. op 3 m.) voorstellend de Kroning van O. L. V. De schilderij werd ingezegend door Hw. Heer Stalmans (Tongerloo). M. K.

Die 1 Julii 1943, R. D. Milo Koyen promotus est ad gradum licentiatus Scientiarum historicarum in Universitate Lovaniense. Die 8 Julii R. D. Vedastus Caris licentiatus Sacrae Theologiae in Universitate Lovaniense est creatus.

* * *

Abbatia S. Nicolai Furnensis.

Onlangs verscheen een uitgebreide dissertatie van Dr. J. M. Hoek, *De Middelnederlandse vertalingen van Boethius' De Consolatione Philosophiae met een overzicht van de andere Nederlandse en niet-Nederlandse vertalingen*. Uitgeverij Flevo, Harderwijk, 1943.

Onder de latere Nederlandsche vertalingen vermeldt schrijver ook de destijds tamelijk verspreide vertaling, in 1653 gpubliceerd door Adriaan de Buck, der abdij van Veurne. E. V.

DANIA.

Börglum.

Der Roman von Thit Jensen, *Stygge Krumpen* (O. Praem.) wurde Dezember 1942 im Verlage Ciu, Prag, in der Edition « Die Glockenstube der Welt » aus dem Dänischen ins Tschechische übersetzt. A. S.

Riemann P., *Börglum Klosters Historie*. Fra de aedste Tidertil vore Dage Hjørring, Sigetty 1941, 272 Seiten in Vendsysselste Aarbøger, 1940-41. A. S.

Majocti (Livland).

Bullarium Danicum. *Pavelige Akstykker verdrende Danmark 1198-1316*, Udg. af Alfred Krarup, Kobenhavn, G. E. C. Gad, 1932, VII, 990 S., 8° nr. 265 : Gregorius Papae IX 1234 : H. Praepositum de Majocti, Praemonstratensis ordinis, magistrum Heliam et magistrum Jordanum, Rigensis canonicos eiusdem ordinis. A. S.

GALLIA.

Coll. Praem. Parisiis.

En publiant ici-même, t. XVI, 1940, pp. 5-40, mon article *Le Collège des Prémontrés à Paris au seizième Siècle*, j'ai rappelé que ce Collège fut fondé, en plein treizième siècle, par le Général Jean de Rocquigny.

En lisant la récente étude du P. S. Axters, O. P., *Over « Quaestio disputata » en « Quaestio de quolibet » in de Middelnederlandsche Literatuur*, publié dans *Ons Geestelijk Erf*, 1943, Recueil I, pp. 31-70, on constate que la fondation de ce Collège eut lieu à l'époque où de nombreux Ordres religieux établissaient leur maison d'études à Paris. Le P. Axters écrit notamment : « Sinds 1218 was de theologische fakulteit der Parijsche Dominikanen bij de Universiteit ingelijfd en reeds in 1224 wijst Honorius III zijn legaat in Frankrijk op den heilzamen invloed van de Dominikaansche « ratio studiorum ». In 1231 werd, onder het regentschap van Alexander van Hales, het studium der Minderbroeders te Parijs eveneens bij de Universiteit ingelijfd. In 1245 richtte Raoul van Clairvaux het Sint-Bernarduscollege « in Gardineto » in. In 1252 volgt het college der Norbertijnen. Eindelijk gaan in 1258 de Benediktijnenabdij van Fleury, om 1267-1269 Cluny, in 1288 Saint-Denis, in 1328 Marmoutiers te Parijs een college stichten. Deze kloosterstudia namen tot op een zekere hoogte de « ratio studiorum » van Parijs tot maatstaf » (p. 38).

Le Collège des Prémontrés fut établi, comme on le sait, dans la rue Haute-feuille. La faubourg et la rue Hautefeuille étaient situés à proximité de la Sorbonne et dans le plein quartier des collèges universitaires ou nationaux. Il existe un beau plan de la ville de Paris, dressé sous le règne de Henri II. Il est

fort intéressant d'examiner, sur ce beau plan, le site du Collège des Prémontrés. A cette époque notamment, le Collège fut cédé, en partie, à des étrangers, comme je l'ai d'ailleurs signalé dans mon article cité.

E. V.

* * *

Pierremont.

Lant Cartular saec. XIII in der Nationalbibliothek Paris ms. lat. nouv. aeg. 1608 unter Eugen III die Praemonstratensergewohnheiten unter dem Praemonstratenserabte Philipp angenommen. Reaktion der Augustiner.

A. STARA.

GERMANIA.

Dr. Alois Thomas, *Prämonstratenserkultur im Mittelalter* dans *Pastor Bonus* (Paulinusdruckerei, Trier), t. LIII, 1942, pp. 119-127.

Les publications de mgr Schreiber ont marqué les grandes lignes de l'activité des Prémontrés pendant le premier siècle de leur existence. M. Alois Thomas, archiviste diocésain de Trèves, constate fort judicieusement que le moment est venu de compléter par des recherches locales ou spécialisées les conclusions proposées par mgr. Schreiber. En l'espèce, il veut donner quelques précisions concernant l'activité des abbayes prémontrées, situées dans l'ancien archevêché de Trèves.

Le territoire de cet archidiocèse comprenait l'abbaye de Wadgassen avec les prévôtés de Merzig et Berus, et les abbayes de Sayn, Rommersdorf et Arnstein. A Niederehe, dépendant actuellement du diocèse de Trèves, existait un prieuré prémontré, rattaché à l'abbaye de Steinfeld. Cette abbaye avait encore un prévôté à Wehr (Kreis Mayen). D'autre part, l'ancien archidiocèse de Trèves comprenait les couvents de religieuses norbertines à Altenberg-lez-Wetzlar (1178-1803), à Beselich (1163-1595), à Marienrod (1131-1803), à Engelport (1220-1803), à Wülfersberg (1297-1531) et à Dorlar (1297-vers 1550).

M. Thomas donne quelques détails sur l'activité paroissiale des abbayes de Wadgassen, Arnstein, Rommersdorf, Steinfeld et Niederehe. Les Prémontrés possédaient en effet de multiples patronats d'églises dans l'ancien archidiocèse de Trèves.

Espérons que M. Thomas trouve bientôt l'occasion de compléter les fort importantes données de son présent article et d'en composer une étude détaillée d'après les jalons, posés par les magistrales publications de mgr. Schreiber.

E. V.

* * *

Adelberg.

Botho Odebrecht, *Kaiser Friedrich I und die Anfänge des Prämonstratenserstift Adelberg* in *Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte*, VI (1942) S. 44-77.

A. S.

Diehl, A., *Zur Gründungsgeschichte des Prämonstratenserstifts Adelberg* in *Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte*, VI (1942) S. 474-476.

R. Reinhold, *Zur Adelberger Gründungsgeschichte in Clm 15330* in *Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte*, VI (1942), S. 476-477. A. S.

* * *

Allerheiligen.

Heid Hans, *Ein Spiegelbild des Krieges in der Fruchtpreisen* (Austellungen des Klosters Allerheiligen zur Zeit des 30 jähriges Krieges) in *Aus Unserer Heimat* Heimatbeilage der Renchtäler Zeitung, 9 (1938), S. 39, Nr. 9. A. S.

* * *

Altenberg.

Müller Wolfgang, *Die Althessischen Aemter im Kreise Giessen*, Marburg, 1940. Besitzungen des Klosters im Kreise Giessen. A. S.

Eger Sophie Luise, *Studien zum gotischen Architekturoornament im Mittelrheingebiet*, Lengerich, Westf., 1940, 98 S., 8°. Dissertation Giessen, 1940. A. S.

Das Grab der seligen Gertrud. Erinnerungen um das Kloster Altenberg bei Wetzlar in *Georgsblatt*, 49 (1939) nr. 33 met 2 Abbildungen. A. S.

* * *

Arnstein.

A l'occasion du cinquantième anniversaire de sa fondation, la Bibliothèque municipale de Göteborg en Suède a édité un volume jubilaire : *Göteborgs Stadtsbibliothek, 1891-1941*, Göteborg, 1941. On y trouve, entre autres, un mémoire dû à M. Tönnies Kleberg : *Catalogus codicum graecorum et latinorum Bibliothecae Goteburgensis*. Ce mémoire contient une description très soignée des 4 mss. grecs et des 30 mss. latins du fonds de cette bibliothèque. Parmi ces « codices » latins, il se trouve un exemplaire des *Gesta et translationes trium regum* du carme Jean de Hildesheim. Cet exemplaire fut copié en 1465 pour les prémontrés d'Arnstein. (d'après *Analecta Bollandiana*, LX, 1942, p. 216).

J. B. V.

* * *

Breslau.

Dr. Josef Knossalla, *Das Dekanat Beuthen O. P.*, Kattowitz, 1935, 8°, 621 Seiten. Der Schreiber enthält über die Praemonstratenser von Breslau, die Beuthen vom Anfang bis 1839 pastorierten. In Beuthen war ein Praemonstraten-

serkloster geplant, das aber nie zu stande kam, der Propst von Beuthen, der oft mit dem Propste von Czanowanz und Zuckau in Urkunden vorkommt, ist ein blosser Titel für den Beuthener Praemonstratenserpfarrer. Auch das Kloster S. Spiritus sive Domus pauperum — dioec. Cracov — des Jahres 1320 ist nicht hier zu suchen da das hiesige von Kreuzkern geleitet wurde. A. S.

Führer zu schlesischen Kirchen, hrg. von Hermann Hoffmann, Nr. 53 *Kirche und Kloster der Barmherzigen Brüder in Breslau*. Von Hermann Hoffmann, Breslau 1940, Verlag Borgmeyer, 48 S. Vor dem hier untergebrachten Porträt des Praelaten von St. Vincenz werden zahlreiche geschichtlichen Erinnerungen wach gerufen. A. S.

Die These Lambert Schultes, dasz das Domkapittel Breslau ursprünglich mit Praemonstratensern besetzt wurde, lehnt Robert Samulski, *Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung des Breslauer Domkapittels*, Weimar, 1940 mit guten Gründen ab. A. S.

Dr. Karl Eistert, *Peter Wlast, Vinzenzstift und Wallonen in Stadt und Kreis Ohlau*, publié dans *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*, t. LXXVI, 1942, pp. 10-39.

L'abbaye de Saint-Vincent lez Breslau fut fondée en 1149. Elle fut donnée aux Bénédictins. En 1193, ceux-ci furent remplacés par les Prémontrés. Vers cette époque, de nombreux Wallons vinrent s'établir dans la région de Breslau. De nombreux Flamands s'associèrent à eux. De part et d'autre, ils continuaient la poussée vers l'Est, dont la région de Magdebourg avait déjà été témoin. Parmi les prélats et les religieux de l'abbaye prémontrée de Saint-Vincent, on retrouve plusieurs noms de souche romane. Le prélat Gérard (1199-1206) était de ce nombre. La région de Breslau et d'Ohlau vit arriver aussi certains Wallons de famille noble. Pendant longtemps, ces familles wallonnes entretenirent les meilleures relations avec l'abbaye de Saint-Vincent.

Tout en s'occupant principalement de l'immigration wallonne et flamande dans la région de Breslau, l'auteur rappelle souvent cette même immigration dans les environs de Magdebourg.

Nous signalons l'article de M. Eistert, non seulement à tous ceux qui s'intéressent à l'histoire de l'abbaye de Saint-Vincent, mais aussi au futur historien de Saint Norbert. E. V.

* * *

Heiligenberg.

Artikel über Heiligenberg in der Zeitung Lidove Listy Prag, 31 August, 1941 ; mit Abbildungen.

Mutterhaus der Drittenordensschwwestern Ord. Praem. Am 8 Feber. 1941 ist die erste Generaloberin Bronislava Vecerka im Alter von 59 Jahren gestorben. Unter ihrer umsichtigen Leitung ist die Zahl der Schwestern auf 101, die Zahl der Hauser (filialen) auf 15 gestiegen. Am 16 Marz 1941 wurde Schwester Hedwig Grussmann zur Generaloberin gewählt. B. G.

Knechtsteden.

P. Wilhelm Gosses, Vater vom hl. Geiste in Knechtsteden hat 1939 seine Doktordissertation beendet : *Knechtsteden und der deutsche Adel* beruht hauptsächlich auf Forschungen in der knl. Bibliothek in Brüssel. A. S.

Meer.

Im Düsseldorfer Staatsarchiv sind unter den Akten aus dem Archiv der Abtei Steinfeld eine Reihe von Schriftstücken aus den Jahren 1532-1565, die sich auf die kirchlichen Verhältnisse in Krefeld beziehen. Die Kirche in Krefeld war dem Kloster Meer inkorporiert, die Aufsicht über Meer hatte Steinfeld. Ein Steinfelder, Johannes Schue von Neuss, war Pastor in Krefeld, als dieser Ort 1542 der Grafschaft Mörs angegliedert wurde. Alsbald setzen von seiten des neuen Landesherren die Versuche ein, das neuerworbene Gebiet auch in der Religion der Grafschaft konform zu gestalten; so entwickelt sich der Kampf zwischen dem Pastor Johannes von Neuss und seiner neuen Landesobrigkeit. In diesen Kleinkrieg lassen uns die genannten Schriftstücke hineinschauen, besonders das umfangreichste davon, die « Vertzellong », ein von der Hand des Pastors geschriebener, ausführlicher und überaus plastischer Bericht über seine Bedrängnis und deren Abwehr von 1543-1545 ein kulturell hochbedeutsames Dokument, einzig in seiner Art, das uns vor Augen führt, wie sich in jener Zeit wohl mancherorten der Uebergang vom Alten zum Neuen vollzogen hat. Das Signal zum Kampfe gibt ein Befehl des Grafen, der dem Gebührenunwesen ein Ende macht und anordnet, dass der Pastor und seine Vikare diese Gelder in eine Armenkist zu legen haben, deren Verwaltung 6 weltlichen Männern zu übertragen ist. Der Pastor, der dagegen Einspruch erheben will und sich nach Mörs begibt, wird hier in Abwesenheit des Landesherren von dem jungen Herrn, Graf Hermann und dem Landdrosten empfangen; es wird ihm vorgehalten, dass er das lautere Wort Gottes nicht predige. Er solle sich zu Krefeld in der Kirche mit allen Zeremonien und den Sakramenten so halten, wie man es im Land von Mörs hält. Wisse er das nicht, so solle er die Quartalskonvente der Prediger in Mörs besuchen und sich von denselben belehren lassen. Verweigere er das, so werde man ihm einen von ihm unabhängigen Prediger des Wortes Gottes zur Seite stellen. Besonders hart liess ihn der Landdrost an. Der Landdrost verbietet ihm das Predigen. Auch an Schikanen fehlt es nicht. Andere Prediger werden herangeholt. 1545 teilt der Pastor mit dem Prediger des Landdrosten das Abendmahl unter beiderlei Gestalten aus. Am 23. September 1564 stirbt Johannes von Neuss, Steinfeld besetzt Krefeld mit Anno O. Praem. Am 20. Jänner richtet Graf Hermann eine kategorische Aufforderung an das Kloster, binnen 14 Tagen den Pastor wegzuschaffen; der Prior schlägt vor, das Pfarrhaus auszuräumen, also die Stelle aufzugeben, denn selbst der Erzbischof von Wied (Friedrich) hatt bei Gelegenheit eines Frühstücks im Kloster den Kampf für aussichtslos erklärt, weil der Graf, sein Verwandter, nun einmal einen papistischen Pastor, der der Augsbургischen Konfession nicht zustimmt, in seinem Lande nicht dulde.

Forsthoff, *Rheinische Kirchengeschichte* I. S. 287-292.

Zur selben Zeit (1552) hat wohl das Evangelium auch in *Wahlscheid* dauernd

Eingang gefunden. Diese Kirche war dem Kloster Meer inkorporiert. Hier war es der Kaplan Nikolaus Kall, der die Reformation eingeführt und sich damit die besondere Liebe seiner Kirchspielsleute erworben hatte. Der Herzog forderte 1558 von dem Kloster seine Absetzung. Das gänzlich farblose Visitationsprotokoll über Wahlscheid beweist, wie wenig bei diesen Erkundigungen von den reformatorischen Bestrebungen ans Licht gekommen ist.

Ibid., I. S. 333.

* * *

Neureisch.

Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer, VI (1943), S. 10. Gerade in den letzten Wochen wurde im Märischen Landesarchiv in Brünn das leider infolge eines früheren Brandes nicht sehr weit zurückreichende vornehmlich Wirtschaftsakten enthaltende Archiv des aufgehobene Prämonstratenserstiftes Neureisch bei Iglau als Reichsbesitz deponiert.

A. S.

H. J. Týl, *Die Abteikirche St. Peter-Paul in Neureisch. Gewidmet dem Andenken des 300 jährigen Jubilaeums des Einzugs der Praemonstratenser in Neureisch* (tschech.), Brünn, 1941, 66 × VIII S. mit Abbildungen.

A. S.

* * *

Prag.

Collegium Norbertinum. Dr. Julius Klitzner, *Der Ausklang des zweiten Prager Universitätsstreites im 1675 in Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer*, VI (1943), S. 58-64.

A. S.

* * *

Roggenburg.

Klebinger, *Kleinigkeiten um das Kloster Roggenburg in Memminger Geschichtsblätter*, 25 (1940), S. 8.

A. S.

* * *

Schäftlarn.

Augustin Ulrich, *Die Exlibris des Klosters Schäftlarn mit 14 Abbildungen in St. Wiborada*, 6 (1939), S. 23-42.

A. S.

Karl Schellhak, *Der Dominikaner Felizian Ninguarda und Gegenreformation in Süddeutschland und Oesterreich 1560-1583*, Band II, Roma 27, W. Regenberg, 1939, 4°, XII + 395 S., Preis 20 Rm.

A. S.

Schussenried.

Wissenberger, Paulus, *Zur Bau- und Kunstgeschichte der Wallfahrtskirche in Steinhausen in Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte*, VI (1942) S. 368-391.
A. S.

Noack-Henck Lore, *Die Statuen des Schussenrieder Bibliotheksaaes in Oberreinische Kunst*, VIII (1939), S. 144-153.
A. S.

* * *

Seelau.

Artikel zum 50 Geburtstag des Chorherrn Fulgentius Novak, Theol. Dr., Pfarrers in Jerice, Diocese in der Zeitung Lidove Listy, Prag, 2 Feber 1942.
B. G.

* * *

Speinshart.

Signalons dans *Verh. d. Hist. Ver. v. Oberpfalz u. Regensburg*, t. 90, 1940, p. 176-233, la dissertation de Josef Scherl, *Die Grundherrschaft des Klosters Speinshart, seine wirtschaftliche Betätigung und seine rechtliche Stellung bis zu seiner 1 Säkularisation*. L'auteur y traite de l'histoire de Speinshart depuis sa fondation en 1145 jusqu'à la première sécularisation du couvent par Ottheinrich en 1556.
J. B. V.

* * *

Steinfeld.

Dans son article *Prämonstratenserkultur im Mittelalter*, publié dans *Pastor Bonus* (Paulinusdruckerei, Trier), t. LIII, 1942, p. 126, note 18, M. A. Thomas signale ce qui suit :

« Studienrat Nikolaus Zimmer, Trier, hat über Goffine, besonders seine Handpostille, eingehende Studien gemacht. Es wäre zu wünschen, dass er bald die Zeit fände, sie abzuschliessen und zu veröffentlichen ».

Nous nous rallions volontiers a ce vœu !

E. V.

Reinartz N., *Johann VII Luckenrath, Abt von Steinfeld 1661-1680*. Enskirchen, Volksblatt-Verlag, 1941, 16 Seiten.

Reinartz, N., *Die alte Kirche zu Hellenthal, eine Steinfelder Klostergründung um 1097 in Annalen des hist. Vereins für Niederrhein*, 136, S. 139-141.
A. S.

Koch, K., *Die vita des seligen Hermann Joseph von Steinfeld, ihre literarische Abhängigkeit und ihr geistiger Standort*, Bonn, Kathol. theol. Dissertation vom 8 Juni 1942 im Maschinerschrift.
A. S.

Bergstein, Amt Nideggen. 1550 verursachte hier der Schneider Philipp Pauwels Unruhen. 1559 hat der Pastor die Leute « schier alle » auf ihr Ansinnen

sub utraque specie kommuniziert. Er kann überhaupt nicht mehr dazu kommen, Messe zu halten, unternimmt es deshalb auch gar selten. Sobald er nach getaner Predigt damit beginnen will, laufen ihm die Leute « wie ein kad velthüner » aus der Kirche. Das Urteil der Visitatoren : « Ein ungelehrten Pastor, unwissende und irrende Schafe ». Auf die Frage nach der Zahl der Sakramente hatte er geantwortet : Noli me tangere ! Er hiess Hilger von Monjoye, O. Praem. aus Steinfeld, bereits über 70 Jahre alt.
 Fortshoff, *Rhein. Kg.* I. S. 356. A. S.

* * *

Strahov.

Nekrolog für den vom 26 Juni 1942 verstorbenen Praelaten Method Zavoral in der Tchechischen Katholischen Zeitung Lidove Listy, Prag, 28 Juni 1942.
 B. G.

Am 30 Juni 1942 wurde der bisherige Coadiutor Dr. Bohuslav Iarolimck (durch den Seelauer Abt) als Nachfolger der verstorbenen Praelaten Method Zavoral installiert.
 B. G.

Winter, E., Dr., *Deutsches Geistesleben in böhmischen Klöstern des österreichischen Biedermeier in Heimat und Volk*, Festschrift für Wostry, Brunn 1937, S. 503-520, enthüllt aus Osseger und Tepler Quellen heraus ein eindringliches, zum Teil erschütterndes Bild aus dem Leben und Schaffen einiger deutscher Ordensmänner aus Ossegg und Strahow, die durch ihre Beziehung zu Bolzano verknüpft sind.
 A. S.

Strahow (tschech.) Kurzer Fütner « *Unser Prag* » Bd. 1 : *Strahov und seine Denkwürdigkeiten* von Veit Hülka, Selbstverlag der Abtei, 1940, 32 S., 8°. A. S.

* * *

Tepl.

Dans *Unsere Heimat*, Heimatblätter für das Südost-Egerland, 14 Jahrg. Heft 1 (1942), S. 3-4 M. Fitzthum, O. Praem. a publié un article *Die Gründung des Tepler Kreisaltersheimes*. L'auteur donne les circonstances dans lesquelles l'abbé Jean Kurtz fonde l'hôpital pour pauvres et malades. — Le même publia *ibid.* 15 Jahrg., Heft 1 (1943), S. 2, *Das Tepler Stadtrechts*. En 1385 l'abbé Bohusz reconnut les libertés de Tepl.
 M. K.

Albert Stara, O. Praem. a publié dans *Unsere Heimat*, Heimatblätter für das Südost-Egerland, 14 Jahrg., Heft 1-4 (1942) und Heft 1 (1943), *Kulturgeschichtliches aus dem Kirchspiel Landek bei Petschau*.
 M. K.

* * *

Wesel.

Das Hohe Kloster, diente dem hohen und niederen Adel des Landes zur Versorgung der nachgeborenen Töchter, seit 1277 befand es sich im Besitze des Patronatsrechtes über die Kirchen der Stadt. Dieses Hohe Kloster war von

Anfang an der Sitz des Widerstandes gegen die Reformation gewesen und widersetzte sich nun (1540) besonders der Umgestaltung des Kirchenwesens in der Stadt. Als in der Willibrordikirche der evangelische Gottesdienst mit deutschem Psalmengesang und evangelischer Abendmahlsfeier eingeführt wurde, öffnete es nicht nur seine Klosterkirche den Bürgern zum Besuch der Messe, sondern übte auch seinen Einfluss auf das Dominikanerkloster im gleichen Sinne aus und wachte eifrig über die Erhaltung des alten Kirchenwesens in der Mathenavorstadt. Die Priorin, Katharina von der Recke, noch jung und eifrig, war eine Schwester des klevischen Marschalls; sie sorgte dafür, dass der Hof über alles, was in Wesel vorging, unterrichtet wurde... Der Rat forderte von den Klöstern den Schriftbeweis für die Messe; und als sie ihn nicht erbrachten, erteilte er ihnen den Befehl, die Messe ruhen zu lassen... nur das Hohe Kloster leistete Widerstand und der Rat wagte nichts gegen dasselbe, bis unterder Kriegsnot die Hilfe vom Hofe ausblieb und es auch der Priorin geraten schien, nachzugeben (1543).

Forsthoff, *Rheinische Kirchengeschichte*, S. 263-264.

Während das Augustiner- und Dominikanerkloster der neuen Lehre zuneigten, verharnte der Pastor der Willibrordikirche, Anton von Fürstenberg, streng in den alten kirchlichen Bahnen.

Ebda, S. 64 u. ö.

* * *

Windberg.

Treiber Matthias, *Sankt Englmar und sein Patronat im Bayrischen Wald* (2 verb. Aufl.), Englmar, 1939, 30 S. mit Abb. A. S.

Norbert Backmund, O. Praem., *Praemonstratenserkirche Windberg*, München, 1940, 10 S. mit Abb. Kleine deutsche Kirchenführer, Nr. S. 473. A. S.

HIBERNIA.

Cella Parva.

Registres Innocenz IV, Nr. 2737.

Registres Gregor IX, Nr. 4121 (1238), Nr. 50.

A. STARA.

HOLLANDIA.

Berne.

Curante R. D. Pasch, Van Kaathoven, ex abbatia Bernensi, anno 1939, prodierunt apud Goede Pers, Averbode, versiones in lingua neerlandica duorum operum Professoris Carl Feckes, in quibus veritates theologicae circa dogma Ecclesiae et B. Mariae Virginis pulcherrime exponuntur. Libri isti pro titulo habent: *Het Mysterie van het goddelijk Moederschap*. — *Het Mysterie der Heilige Kerk*. J. B. V.

Cum propter nequitiam temporum aditus ad exteras regiones praeclusus sit, nonnullis iuvenibus Neerlandicis novitiatum peragere vel philosophicis et theologicis studiis operam dare in Belgio, Gallia et Brasilia non licuit.

Quorum votis obsecundans Ampl. Dom. Henricus Stöcker, Abbas Bernensis, quosdam suos canonicos assignavit, ut praelectiones a cursu domestico separatas pro eis instituerent. Ab anno 1940 novem tirones sacris scientiis imbuerunt.

A. v. d. H.

Anno reparatae salutis 1942, die 24 Septembris, in ecclesia Bernensi, quinque iam mensibus orbata suo pastore, ne res ob defectum communicationis debitae cum missionibus abbatae in plagis Indiae Britannicae indefinite in suspenso manerent, de mandato Abbatis Generalis instituta est novi abbatis electio. Verumtamen neque Vicario Abbatis Generalis pro circaria Brabantiae neque aliis abbatibus eiusdem circariae propter temporum circumstantias aditus patebat in Hollandiam. Quae cum ita essent, speciali modo de hac electione provisum erat. Per litteras quippe commissorias Abbatis Generalis ut Praeses indicatus erat Excellentia Sua Wilhelmus Mutsaerts, Episcopi Coadjutor Buscoducensis; ut testis vero auctorizatus per dictas litteras assignatus erat Reverendissimus Dom. Henricus van Reeth, O. Praem., Praepositus asceterii Vallis Sanctae Catharinae in Oosterhout.

Electus autem fuit Dr. Milo (Joannes) Ondersteijn, parochus de Berlicum, natus in Den Dungen prope Buscoducum 8 Iulii 1887. Qui vestitus 8 Octobris 1908 ac duobus post annis professus, 11 Aprilis 1914 sacerdotium Christi in Urbe accepit. Ibidem adeptus doctoratum in Sacra Theologia mox Prior constitutus est abbatae, quod officium cum aliis per sexdecim fere annos gessit sub duobus abbatibus, praedecessoribus suis. Munere suo absolutus, per septem deinde annos addictus erat curae animarum. Pastoratu nunc relicto, in abbatiam reversus est, ut ibidem sexagesimus quintus in serie abbatum Bernensium regimen teneat.

Deinde die 21 Octobris eiusdem anni benedictionem abbatialem accepit e manibus Excellentiae Suae Wilhelmi Mutsaerts, Episcopi Coadjutoris Buscoducensis. Abbates assistentes erant Dom A. van de Laar, O.C.R., abbas monasterii de Tegelen, cui nomen Eulingsheide, ac Dom M. Mähler, O.S.B., abbas S. Pauli in Oosterhout.

A. v. d. H.

Het wapenschild van Dr. Milo Ondersteijn, 65e abt van Berne, is doorsneden, de bovenhelft gedeeld. In de drie aldus gevormde velden zijn achtereenvolgens de drie goddelijke deugden van geloof, hoop en liefde heraldisch uitgebeeld. Beneden : op een veld van zilver in natuurlijke kleur een opengeslagen boek, waarop de woorden : Biblia Sacra. Rechts boven : op een veld van sinopel een feniks van zilver, opstijgend uit brandende twijgen van goud. Links boven : op een veld van geel een roos van goud. Het devies « In fundamentis lapidem », ontleend aan Isaias XXVIII, 16, zinspeelt op de familienaam. Wapenspreuk en schild willen de aandacht vestigen op de fundamentele beteekenis van het Geloof voor heel het gebouw der bovennatuur.

(Voor een afbeelding van het wapen en een verdere verklarende beschrijving ervan, zie : Dr. H. Th. Heijman, C.R.P., « In fundamentis lapidem ». Abts-wapen van Dr. Milo Ondersteijn ». (*De Tijd*, 3 October 1942, blz. 3).

A. v. d. H.

St. Catharinadal in Oosterhout.

In jaarboek Nr. 2 (1942) van den Oudheidkundigen Kring « De Ghulden Roos » van Roosendaal, heeft R. van Hasselt, blz. 42-55, onder titel : *Vroenhout en Boeink*, een studie gewijd aan de plaats waar in 1270 het klooster St. Catharinadal te Vroenhout werd gesticht, en waarvan het reeds in 1295 door overstromingen werd opgejaagd. De plaatsbenaming « Abdijs » en ook « Eyerdij » als verbastering, was wel eene aanduiding, maar zij besloeg eene oppervlakte van 20-25 Ha. In de landerijen onder dien naam ligt echter een perceeltje met naam, de « Steenheijning », waaronder een zestal perceeltjes met benamingen « Heijderdij » en « 't Dal ». Daar zou dus de nederzetting te zoeken zijn.

Deze studie steunend op archief- en kadasteronderzoek, brengt ons heel wat meer nader bij de zaak dan vroegere gissingen het toelieten, al zal steeds het gemis aan puinen en grondvesten alle zekerheid uitsluiten. A. E.

HUNGARIA.

Csorna.

Die 6 Maii 1942 pie in Domino obdormivit Ill.mus ac Rev.mus D. Nicolaus Steiner, Abbas Csornensis, Vicarius Ill.mi D. Generalis, membrum supremæ domus legislatoriae regni Hungariæ. — Natus est anno 1872 die 12 Martii ; vestem candidam, studiis mediis classicis in gymnasio Ordinis nostri in Szombathely completis, induit in festo Assumptionis B. M. V. anni 1891. Quattuor annis post sollemniter professus est et ordinatus sacerdos die 19 Octobris 1895. Studiis scientiarum mathematicarum et physicarum in Universitate Budapestiensi absolutis, factus est professor gymnasii in Keszthely anno 1897.

Initio anni scholastici 1901-02 ad gymnasium in Szombathely, cuius quondam fuerat alumnus, translatus, ibidem prius ut professor, diende ab anno 1911 ut director et superior per 34 annos indefesso diligentique labore optime meritus est. Tempore belli mundialis 1914-18, revolutionis, necnon subsequentis periodis sat difficilis, tam splendide gubernavit ut non tantum suorum superiorum ecclesiasticorum consecutus est laudem, sed etiam ab auctoritate civili variis insignitus est titulis honoris. Ardens zelo pro studio historiae Ordinis, tempore vacationum fere omnia monumenta Ordinis nostri historica in Hungaria et in regnis vicinis ipse adivit et ea artium peritia, ob quam etiam inter membra Commissionis pro Monumentis conservandis (Müeml. Orsz. Biz.) fuerat invitatus, pretiosissimam collegit materiam. *Analecta Praemonstratensia* anno 1925 prima vice edita maximo cum gaudio salutavit ; hujus periodici causam tamquam Superior semper diligentissima cura suscepit et confratres ad laborem historiographicum scientificæ præparatos ad scribendum constanter stimulabat.

Calendis Junii 1935 Abbas Csornensis installatus et die 11 Augusti benedictus, eodem semper quo prius norbertino laboravit zelo. Hic non est locus enumerandi omnia quæ durante septennio eius praelaturæ facta sunt opera ; sufficiat tantum ad Ecclesiæ abbatialis restaurationem, ad eius decentem cum novis stallis instructionem, necnon ad adauctum numerum religiosorum provocavisse. — Sollemnes exsequiæ, quæ die 9 Maii cum magna etiam dignitatorum ecclesiasti-

corum et civilium participatione celebratae sunt Csornae, una vice adhuc luce clarius testificabant eius personalem, quem ceteroquin nos semper cognoveramus, valorem.

L. P.

* * *

Gödöllő.

Dans un article intitulé : *La vita spirituale ungherese nei rap porti col l'estero*, l'*Osservatore Romano* du 16-17 Nov. 1942, tire l'attention sur trois publications de M. Asztrik Gabriél, chanoine prémontré, directeur du gymnase français de Gödöllő, et chargé de cours à l'université Pazmany.

Des études de M. Asztrik il ressort qu'en Hongrie, au moyen âge la vie spirituelle subit de larges influences françaises.

B. W.